

- Количество койко-мест в средствах размещения на 1000 местных жителей годовые данные, по регионам.

- Количество ночевки в коллективных средствах размещения на 1000 местных жителей годовые данные по странам происхождения.

- Средняя продолжительность пребывания в средствах размещения (годовые данные по странам происхождения, и по регионам).

- Количество путешествий туристов резидентов и нерезидентов разделены по времени пребывания 1-3 ночи, 4 и более ночей, по регио-

нам и по цели поездки бизнес, отдых (годовые и месячные данные).

- Количество лиц, занятых в туристической отрасли: в общем, по полу, возрасту, образованию, занятости (годовые данные, национальный уровень и по регионам)

При наличии эффективно функционирующего механизма финансирования туристской отрасли большинства проблем в ее развитии можно было бы избежать. В настоящее время такой механизм отсутствует, на государственном уровне предпринимаются лишь отдельные, разрозненные попытки по его созданию.

Источник и список литературы:

1. Александрова А.Ю. Структура туристского рынка. М.: Пресс-Соло, 2002.-382 с.
2. Анчукова Н.В., Москвина О.С. Туризм в экономике региона: Спрос и предложение. Факторы развития. Эффективность функционирования. -Вологда. Изд-во: Вологодский научно-координационный центр ЦЭМИ РАН, 2002 г.-72 с.
3. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента. Уч.пособие. -М.: Финансы и статистика, 2014. - 320 с.
4. Каримов Н.Г. "Development of the Banking and financial system as the main priority direction of economic reforms", <https://uzjournals.edu.uz/cgi/viewcontent.cgi?article=1894&context=interfinance>
5. Алиева М.Т. Tourism problems in the Central Asian republics. International Scientific Journal. Theoretical & Applied Science 11 (67) 2018. Impact Factor ISRA (India-3.117) Impact Factor ESJI(KZ) based on Eurasian Citation Report(ECR)-5.015 Impact Factor SJIF(Morocco-5.667) 2018 y.30-34 p.
6. Биржаков М.Б. Введение в туризм. —М-СПб: «Издательский дом Герда, НП «Издательство Невский фонд» издание 11-е. переработанное и дополненное спб.: Издательский торговый дом Герда, 2016. 554 с.
7. Safaeva S.R., Alieva M.T. Organizational and economic aspects of the development of the international tourism and hospital it industry. [https://www.scopus.com/inward/record.DOI:10.14505/jemt.11.4\(44\).15\(2020\)Journal_of_Environmental_Management_and_Tourism,11\(4\),pp913-919.2020](https://www.scopus.com/inward/record.DOI:10.14505/jemt.11.4(44).15(2020)Journal_of_Environmental_Management_and_Tourism,11(4),pp913-919.2020).

ТУРИСТИК КЛАСТЕРНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШДА ДАВЛАТ-ХУСУСИЙ ШЕРИКЛИГИНИНГ КОНЦЕПТУАЛ АСОСЛАРИ

Мамаюсупова Диловархон Бегматовна -
Қўқон университети
Таълим кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: Мазкур илмий мақолада минтақада туристик кластерни ташкил қилишда давлат-хусусий шериклигининг тутган ўрни ва аҳамияти, шунингдек, концептуал асослари билан боғлиқ масалалар тадқиқ этилган.

Таянч тушунчалар: давлат-хусусий шериклик, туризм, кластер, стратегик режаштириш, ижтимоий инфраструктура, субсидия, экотуризм.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА ПРИ СОЗДАНИИ ТУРИСТИЧЕСКОГО КЛАСТЕРА

Мамаюсупова Диловархон Бегматовна
Кокандский университет
Преподаватель кафедры образования

Аннотация: В данной научной статье исследуются роль и значение государственно-частного партнёрства в организации туристических кластеров в регионе, а также вопросы, связанные с концептуальной базой.

Ключевые понятия: государственно-частное партнёрство, туризм, кластер, стратегическое планирование, социальная инфраструктура, субсидии, экотуризм.

CONCEPTUAL BASIS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE CREATION OF A TOURIST CLUSTER

Mamayusupova Dilovarkhon Begmatovna
Kokand University Lecturer of Department for Education

Abstract: This scientific article examines the role and importance of public-private partnerships in organizing tourism clusters in the region, as well as issues related to the conceptual framework.

Keywords: public-private partnership, tourism, cluster, strategic planning, social infrastructure, subsidies, ecotourism.

Кириш. Мамлакатимиз ва унинг ҳудудларида бугунги замон талабларига жавоб берадиган, рақобатбардош ва юқори самарадорликка эга бўлган туристик комплексларни шакллантириш, ҳудудларда инвестицион муҳитни яхшилаш асосида уларнинг инвестицион жозибаторлигини ошириш жараёнида кластерларни ташкил қилиш ҳамда уларга асосланган минтақавий сиёсат ишлаб чиқиш алоҳида аҳамият касб этади. Туристик мажмуани кластерлар шаклида ташкил қилиш унинг иштирокчиларга инновацион технологиялардан фойдаланиш, малакали ишчи кучини жалб қилиш, ахборот, бизнес хизматлари сифатини яхшилаш ҳамда самарадорлигини ошириш имкониятини таъминлайди. Шунингдек, туризмни кластерлар асосида ривожлантириш мамлакат минтақалари ўртасида самарали ҳамкорликни ташкил этиш, туризм саноати инфратузилмасининг инновацион йўналишда барқарор ўсиши учун имконият яратишга ёрдам беради.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Туризмни ривожлантириш ва туристик салоҳиятни оширишнинг назарий-услубий масалалари В.И.Азар[1], Е.И.Богданов[2], В.С.Боголюбов[3], И.В.Зорин[4], Н.И.Кабушкин[5], В.А.Квартальнов[6], А.Д.Чудновский[7] каби хорижлик олимлар илмий ишларида тадқиқ этилган.

Ўзбекистонда туризм ва туристик салоҳиятни ривожлантиришнинг назарий-услубий масалалари Н.Т.Тухлиев[8], М.Қ.Пардаев[9], И.С.Тухлиев[10], М.М.Мухаммедов [11], М.Э.Пўлатов, Қ.Ж.Мирзаев[12], А.Н.Норчаев[13], О.Ҳ.Хамидов[14], Б.Х.Тўраев[15], М.Т.Алимова[16], С.С.Рўзиев[17], Д.З.Норқулова[18], А.К.Алымов[19]ларнинг илмий тадқиқотларида кенг ёритилган.

Миллий хусусиятларни инобатга олган ҳолда Ўзбекистонда иқтисодчи олимлардан Н.Юсупов ва Ф.Карабаев БМТ тараққиёт дастури доирасида ДХШнинг шаклланиши ва ривожланишининг айрим назарий-услубий масала[20]ларини тадқиқ қилганлар.

Шу билан бирга, У.Джуманиязов томонидан эса ДХШ асосида уй-жой қурилиши соҳасида корпоратив бошқарув механизмларини такомиллаштириш[21]га йўналтирилган изланишлар борилган бўлиб, ушбу тадқиқотларида олим: “давлат ва бизнеснинг ўзаро муносабатлари турли шаклларда турли вариантларда амалга оширилади. Давлат ва бизнес субъектлари билан дастлаб алоҳида яқка ҳолда муносабатларга киришса, кейинчалик тадбиркорлик ва бизнес уюшмалари, гуруҳлари билан ўзаро муносабатларга киришади. Шунингдек, давлат ва бизнес муносабатларининг айрим ҳолатларида давлат етакчилик қилса, айрим ҳолатларда бизнес етакчилик қилишини” келтириб ўтган.

Бироқ, ушбу ишларда ўзига хос ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасига эга бўлган Фарғона вилоятида туристик кластерни ташкил этишда ДХШнинг концептуал асослари билан боғлиқ масалалар яхлит илмий изланиш сифатида амалга оширилмаганлиги илмий мақоламизнинг мақсади ва вазифаларини белгилаш учун асос бўлиб хизмат қилди.

Тадқиқот методологияси. Илмий мушоҳада, абстракт-мантикий фикрлаш, суҳбат, статистик, иқтисодий, молиявий, корреляцион-регрессион таҳлил, эксперт баҳолаш усулларидадан фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар. Кейинги даврда кластерлар иқтисодий таҳлил ва синтез объекти сифатида кенг қўламдаги иқтисодчилар эътиборини жалб қилаётганига қарамадан кластерларни ташкил қилишнинг аниқ ўзига хос услубиятлари ишлаб чиқилмаган. Туристик фаолият самарадорлигини оширишда кластер ёндашувидан фойдаланиш энг жозибатор ҳисобланади, чунки туристларнинг хилма-хил эҳтиёжларини қондириш учун технологик жиҳатдан бир-бирига боғлиқ бўлмаган кўплаб корхона ва тармоқлар учун товар ва хизматлар талаб қилинади. Ушбу ҳолатда ДХШнинг асосий ўрни кластер сиёсатини ҳамда минтақада туристик кластерни ташкил қилиш учун тартиб ва қоидаларни ишлаб чиқишдан иборат ҳисобланади.

Кластерларни ташкил қилишда мазкур сиёсатининг устувор йўналишлари сифатида қуйидагиларни ажратиш кўрсатиш мумкин:

- кластернинг таркибий тузилиш, кучли ва заиф томонлари аниқлаш, стратегия ва режаларини ишлаб чиқиш бўйича тадқиқотларни қўллаб-қувватлаш;
- тажриба ва билим алмашиш, алоқа ўрнатиш марказларини яратиш, манфаатдор ташкилотларни кластер доирасида биргаликдаги ҳаракатини ташкил этиш;
- кластер таркибидаги корхоналарини ташқи бозорларга чиқишига кўмаклашиш, маркетинг тадқиқотлари ва реклама тадбирларини ўтказиш;
- кадрлар тайёрлаш дастурлари самарадорлигини ошириш, жумладан, кадрларни қайта тайёрлаш ва малака ошириш дастурларини биргаликда ташкил этиш, таълимни кредитлашни қўллаб-қувватлаш, тадқиқот натижаларини тижоратлаштиришга кўмаклашиш;
- кластер доирасида ишлаб чиқариладиган товарлар ва хизматлар рақобатбардошлигини ошириш;
- ижтимоий инфратузилма ривожлантириш, субсидиялар тақдим этиш ва кредитлаш.

Кластерларни исталган иқтисодий йўналишда қўллашдан олдин уни ташкил қилишда ўзига хос хусусиятларини аниқлаш ҳам шунга мос равишда фаолиятини таъминлаш талаб қилинади. Амалга оширилган ўрганишларимиз натижаларига асосланган ҳолда кластерларнинг асосий хоссалари сифатида қуйидагиларни келтириб ўтиш мумкин.

Биринчидан, кластерлар ўз-ўзидан шаклланиб қолмайди, даставвал тараққиётни таъминлаш ва ундан кейингина молиялаштириш керак бўлади.

Иккинчидан, кластерларни ташкил қилишда маълум бир ҳудуд нуқтаи назаридан қаралади ва унинг ресурс салоҳиятига таянади. Натижада бирон ҳудуддаги кластерни тузилишини бошқа ҳудудга тадбиқ қилиб бўлмайди. Бу нуқтаи назардан кластерлар ноёб хўжалик юритувчи субъектлар бирлашмаси ҳисобланади.

Учинчидан, кластер лойиҳалаш хусусиятларини ўзида жамлайди, чунки у кластерни шакллантиришни бошқарув лойиҳаси деб ҳисоблайдиган шахсларнинг онгли ташкилий ҳаракатлари натижасидир. Натижада кластернинг иқтисодий тизим сифатида самарали фаолият кўрсатишининг ўзаги стратегик режалаштириш жараёни ҳисобланади.

Тўртинчидан, келажакда кластернинг ўзагини шакллантириш ва ривожлантириш ҳуқуқий асосни шакллантириш ҳамда унинг бажарилишини назорат қилишнинг институционал таркибини ташкил қилиш талаб қилинади.

Бешинчидан, кластернинг асосий хусусиятларидан бири унинг инновацион фаолиятни қўллаб – қувватлашга хизмат қилишидир.

Олтинчидан, кластер муҳитида иқтисодий лойиҳаларни синергетик механизмларини ишга туширадиган барқарор ва кенгайтириладиган инфратузилмасини шакллантириб, бири бири билан боғланади.

Еттинчидан, кластер шакллантириш жараёни - ривожланаётган тизимни шакллантириш жараёнидир. Кластер каби мураккаб лойиҳани бирданига яратиш ва амалга оширишнинг имкони йўқ. Кластер яратилиши билан лойиҳа элементлари мунтазам янгиланиб боради. Даставвал, кластернинг баъзи элементлари, кейин ўзаги ва бошқалар яратилади.

Кластерларнинг юқорида келтирилган ўзига хосликлари уни шакллантириш учун аниқ усуллар ишлаб чиқилмаганлигини асослайди ва хусусиятларнинг ҳар бири тўла амалга ошмаган мураккаб илмий муаммо сифатида майдонга чиқади. Натижада бугунги кунда кластер тузишда унинг услубиятини шакллантиришда мавжуд билимларга таянилади. Яъни кластер тузиш дастурини амалга ошириш натижасида вужудга келадиган вазият ўрганилади. Бунда

биринчи босқич объектнинг якуний ҳолатини тасвирлашда инновацион тамойилга риоя қилишни талаб қилади, чунки баъзи ҳолатларда ҳеч қачон эришиб бўлмайдиган, лекин унга интилиш лозим бўлган муайян идеаллаштирилган ҳолат сифатида қаралиши мумкин.

Кластер тузишда илмий ёндашувни қўллашнинг шарт-шароитларини яратиш мақсадида керакли ҳолатни тасвирлаш учун айрим асосий тушунчалардан фойдаланиш талаб қилинади, чунки айнан ушбу тушунчалар кластерларни тавсифлаш тизимининг асосини ташкил этади ва уларни кластерни тавсифлаш тизимининг элементлари сифатида таърифлаш мумкин.

Кластерларни тўртта тизимларнинг яхлит бирлиги сифатида кўриб чиқиш тавсия этилади. Бунда барча иқтисодий тизимлар хилма-хиллиги қуйидаги турларга бўлинади:

1) “объектлар” - юридик ва жисмоний шахслар, ташкилотлар, корхоналар, уларнинг гуруҳлари, давлатлар, давлатлар иттифоқлари ва ҳ.к.;

2) “жараёнлар” – мавжуд муҳит ёки объектлар у ёки бу даражада эволюцион ўзгаришлари;

3) “муҳитлар” - иқтисодиёт объектларининг ўзаро алоқаларни амалга ошириш ва иқтисодий жараёнлар содир бўлиши учун яратилган шарт-шароитлар;

4) “лойиҳалар” - ижтимоий-иқтисодий соҳадаги вазиятнинг нисбатан қисқа муддатли жиддий ўзгариши.

Юқорида келтирилган тизимлар макон ва замонда иқтисодий тизимлар хилма-хиллигини ифодалайди.

Санаб ўтилган тушунчаларни аниқлаш ҳамда белгилашда “объектлар”ни ўзини уч тоифага ажратиш мақсадга мувофиқ бўлади. Фикримизча туристик йўналишдаги объектларни “товар ва хизматлар ишлаб чиқарувчилар”; “товар ва хизматлар истеъмолчилари” қараб чиқиш вазиятни янада тўла тушунишга ёрдам беради. Шунингдек, туркластерларни ташкил қилишда “муҳит” тушунчаси туристик ва рекреацион ресурслар сифатида ҳам қаралади.

Кластерларни ишлаб чиқишда минтақани тараққиётини таъминлашга хизмат қиладиган идеал ҳолат сифатида қараб чиқилади. Шу сабабли кластернинг зарурий ҳолатини тасвирлаш учун уни шакллантириш мақсадларини аниқ ифодалаш керак бўлади. Минтақада туристик кластер тузишнинг стратегик мақсадлари келтириб ўтмоқчимиз (1-расмга қаранг).

Минтақада туризм тараққиёти бевосита самарали ҳамда рақобатбардош туризм бозорининг ривожланиши билан боғлиқ бўлиб, бунинг учун қатор вазифаларни амалга ошириш ва шарт-шароитларни таъминлаш талаб қилинади.

1-расм. Минтақа туристик кластерини шакллантиришда стратегик мақсадлар

Манба: Муаллиф ишланмаси.

Жумладан ҳудуд ривожини, ажтимоий-иқтисодий барқарорлигини таъминлаш, инфра-тузилма, хусусан туристик инфратузилмани ривожлантириш ҳамда сифатини ошириш, мавжуд табиий ресурслардан оқилона фойдаланишни йўлга қўйиш, экологик ҳавфсизлик даражасини таъминлаш кабилар шулар жумласидандир. Келтирилган барча вазифаларни тўлақонли ва самарали амалга оширилиши минтақада туристик оқим таркибини оптималлаштиришга хизмат қилиш лозим, яъни жами туристлар таркибида ички ва ташқи туристлар, мақсади бўйича туристлар нисбатини оптималлаштиришни таъминлаши керак.

Белгиланган мақсадга эришиш учун стратегик режалаштириш ва бошқариш билан боғлиқ қатор вазифаларни ҳам қараб чиқиш талаб қилинади. Ушбу вазифалар юқорида келтирилган самарали ва рақобатбардош туризм бозори шакллантириш учун зарур бўлган вазифаларни таркибий қисмлари сифатида намоён бўлади.

Туристтик кластерни шакллантиришда муҳим таркибий қисмлар ҳисобланган “объект”, “жараён”, “муҳит”, “лойиҳа” тушунчаларига аниқлик киритиш, яъни минтақа ҳудудида яшаётган одамлар фикрлари нуқтаи назаридан кўриб чиқиш лозим. Бунинг учун мавжуд ҳамда потенциал истеъмолчиларнинг фикрлари ўганилгани ҳолда кластер тасвирлаш тизими элементлари ўртасида график шаклида мантиқий боғланишлар ўрнатилади. Боғланишларни ўрнатиш жараёнида рўйхатлар аниқлаштирилади. Ушбу босқичда рўйхат элементларини солиштириш ва синергетик таъсир яратувчи элементларни аниқлаш жуда муҳим ҳисобланади. Чунки, кластер тузишнинг асосий мақсадларидан бири максимал синергетик таъсирга эга бўлган тизимни яратиш ҳисобланади.

Натижада, алоҳида илмий муаммо вужудга келади, яъни кластерни тасвирлаш учун фойдаланиладиган элементларни синергетик таъсирни баҳолаш ва тавсифлаш усулларини яратиш талаб қилинади. Кластерни тасвирлашда муҳим натижаларга эришган ўхшаш тизимларни қараб чиқиш ва ўрганиш аҳамиятлидир. Икки қарама-қарши ҳодиса кластер тавсифига киритилган элементларнинг ривожланиши билан боғлиқ бўлади.

Бир томондан, ҳар бир элементнинг ривожланиши кластер тизимига ижобий таъсир кўрсатади, иккинчи томондан, ҳар қандай элементнинг ривожланиши ўзига хос салбий оқибатларга олиб келади. Салбий томони, одатда, стратегик ривожланиш дастурларини ишлаб чиқишда етарли эътибор берилмайди. Кластернинг исталган ҳолати тавсифини ишлаб чиқиб, унинг ўзагини, яъни кластер ривожини ҳаракат-

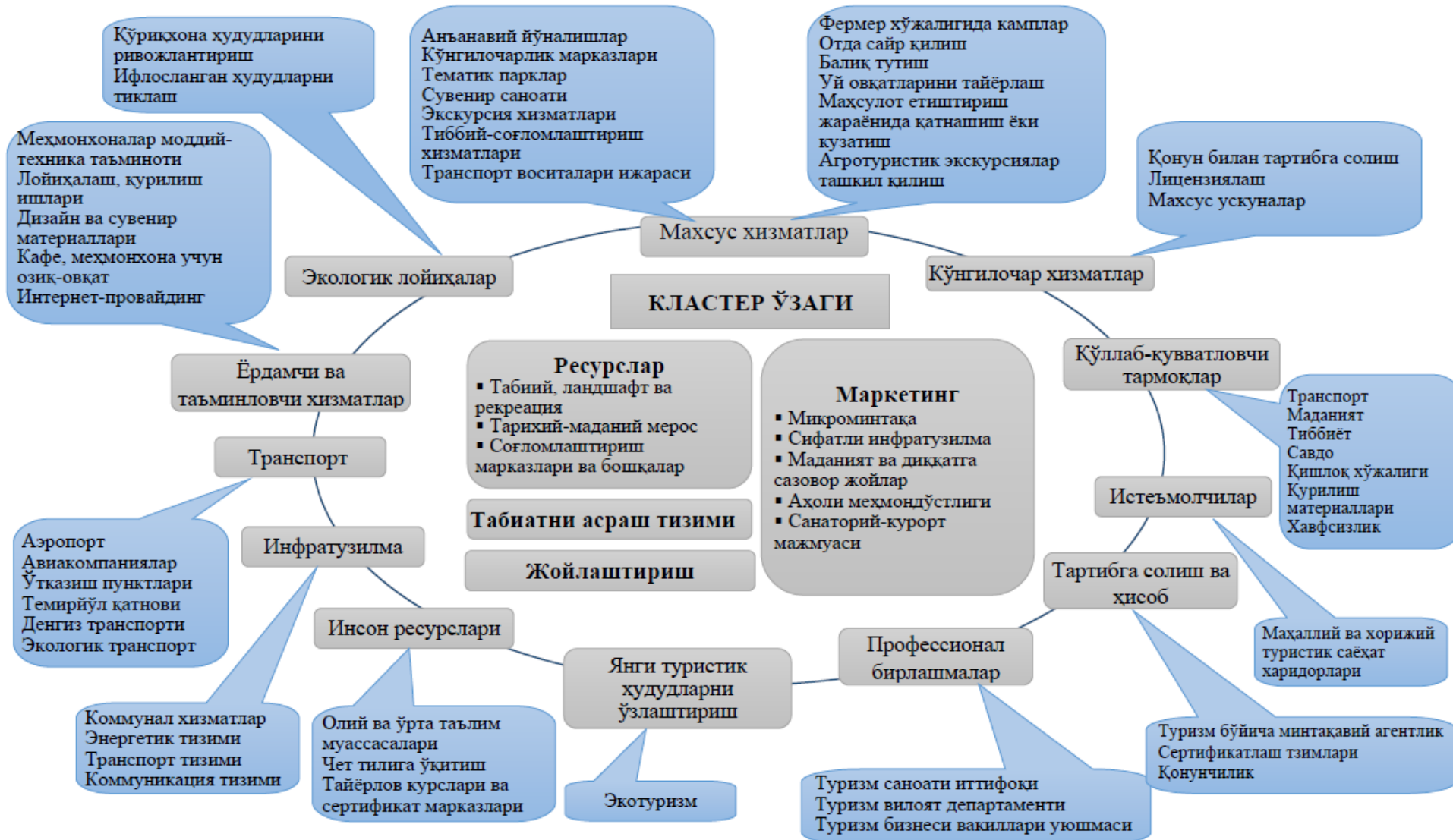
га келтирувчи кучга айланадиган тавсиф элементларини танлаш лозим.

Элементлар танлаб бўлинганидан кейин уларнинг бирликлари шакллантирилади ва якуний ҳолатни тасвирлаш учун ишлаб чиқилган атамалардан фойдаланилади. Шундагина жорий ҳолатни тавсифлаш учун қандай маълумотларни тўплаш кераклиги ойдинлашади ва қандай маълумотлар базасини шакллантириш лозимлиги аниқланади.

Кейинчалик лойиҳа танлаш моделлари синфига кирувчи тизим элементларини бошланғич ҳолатдан якуний ҳолатга ўтказиш учун оптималлаш моделлари тузилади. Натижада иқтисодиётнинг муайян секторига йўналтирилган моделларни қуриш босқичи яна бир мураккаб илмий муаммо сифатида майдонга чиқади. Бугунги кунда кластерларни шакллантиришда етарли эътибор берилмаётган муаммолар орасида ҳудуднинг ижобий имиджини яратиш, ҳавфсизлик муаммолари ҳудудларда туризмни ривожлантиришда чекловчи омил ҳисобланади. Одатда уларни таъминлаш минтақа ҳукуматининг бевосита жавобгарлиги остида бўлади.

Мамлакатимиз минтақаларида туризмни ривожлантириш туристик кластерни шакллантириш нуқтаи назаридан амалга оширилиши мақсадга мувофиқ, чунки унинг фаолият самардорлиги тизим ва лойиҳа ёндашувларини интеграциялашиши сабабли юқори бўлади. Зеро, туризмни муайян ҳудудда ривожлантириш институционал, иқтисодий, ташкилий ва бошқа элементларнинг махсус тизимини шакллантиришни талаб этади ва бунга кластер механизми ёрдамида эришиш мумкин. Кластерни шакллантиришнинг шарт-шароитлари тақдим этилган туристик хизматларнинг мураккаблиги ва бу соҳада интеграллашган маҳсулотларни яратиш ва таклиф қилишда синергетик самараларни олиш имкониятидан келиб чиқади. Кластер тузишнинг яна бир муҳим шarti табиий ресурсларни муҳофаза қилиш ва экологик вазиятни яхшилаш чора-тадбирларини ишлаб чиқишдан иборат.

Минтақа туризм кластерининг таклиф этилган тузилмаси намунавий ва мамлакатимизга мосланган шаклни таклиф қилиб ўтмоқчимиз (2-расм). Минтақанинг иқтисодий тараққиёт даражаси жойлашган ўрни, табиий-иқлим шароитлари, ҳудуддаги экологик ҳолат, аҳолини турмуш тарзи каби кўплаб олмиллар уларда ёрдамчи ва қўллаб-қувватловчи хизматлар, экологик ҳолат, ихтисослашган, дам олиш ва кўнгилочар хизматлар, туризм саноати вакиллари, профессионал туризм уюшмалари, инфратузилма, транспорт ва бошқалар турлича бўлишини таъминлайди.

2-расм. Минтақа туристик кластери тузилмаси

Манба: Муаллиф ишланмаси.

Бу эса ўз навбатида туризмнинг кластерларга асосланган минтақавий ривожланиши маҳаллий хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда мувофиқлаштирилишини талаб қилади.

Туристик фаолиятини ривожлантиришда муҳим объектлар, жараён ва муҳитни таъминлаш нуқтаи назаридан туристик кластерни шакллантириш ва ривожлантиришда ДХШ механизмидан фойдаланмасликни ҳеч иложи йўқ. Шунингдек, минтақанинг илмий салоҳиятини жалб қилмасдан туриб, инновацион ривожланиш йўли ҳам бўлиши мумкин эмас. Таҳлил натижаларига кўра асосий муаммоларни ҳал этишга қаратилган барқарор тадқиқот гуруҳларини яратиш, бажарилган ишлар учун масъулиятни ошириш ва лойиҳаларда иштирок этиш учун барча шароитларни таъминлаш мақсадида иш натижалари кенг илмий жамоатчиликка ва фуқароларга тақдим этиш туристик кластерларни ишлаб чиқиш ва уларнинг самарали фаолиятини таъминлашнинг гарови сифатида қаралади.

Туристик кластерларни ташкил қилишда ДХШ механизмидан фойдаланиш зарурати давлат мулки бўлган туристик объектлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш ҳамда уларни реконструкция қилишга, сақлашга хусусий сектор маблағларини жалб қилишда ўз аксини топади. Шундай қилиб, амалда хусусий бизнес давлат объекти қурилиши ёки қайта таъмирланишини ўзининг маблағлари ҳисобига амалга оширади. Хусусий инвесторнинг харажатларини қоплаш кейинчалик операциядан олинган даро-

мад ҳисобига ёки бюджетдан тўловлар ҳисобига амалга оширилади. Хусусий молиявий ташаббуснинг кўп ҳолларида инвестор объектни кейинги эксплуатация қилишга ва унинг фаолиятини ташкил этишга жалб қилинади.

Туристик кластерни шакллантириш асосида самарали ва рақобатбардош туризм бозорини ривожлантириш унинг таркибий қисмларини қараб чиқиш, бажаралиши зарур бўлган вазифаларни аниқ бўлгилаб олиш, уларни бажарилишини назорат қилишни талаб қилади. Бироқ келтирилган вазифаларни белгилаб олишдан один туристик кластерни шакллантиришда муҳим таркибий қисмлар ҳисобланган “объект”, “жараён”, “муҳит”, “лойиҳа” тушунчаларини аниқлаштириш, уларнинг аҳамиятлилик даражасини ҳудуднинг имкониятлари нуқтаи назаридан қараб чиқиш керак бўлади.

Хулоса ва таклифлар. Фикримизча, Фарғона вилоятида туризм бозори ривожини таъминлашда ДХШ асосида туристик кластерни шакллантириш туристик маҳсулотларни яратиш ва таклиф қилишда синергетик самараларни олиш, табиий ресурсларни муҳофаза қилиш ва экологик вазиятни яхшилашга хизмат қилади. Шунингдек, мавжуд салоҳиятдан тўлақонли фойдаланиш, туризм бозорига янги туристик маҳсулот ва хизмат турларини олиб кириш, минтақага ташриф буюрувчи туристлар таркибини оптималлаштириш, хорижий туристлар сонини оширишга хизмат қилади.

Манба ва адабиётлар рўйхати:

1. Азар В.И. Экономика и организация туризма. М.: Профиздат, 1993;
2. Е. И. Богданов, Е. С. Богомолова, В. П. Орловская. Экономика отрасли. Туризм: учебник. - М.: ИНФРА - М, 2013. - 318 с.;
3. В.С.Боголюбов, С.А. Быстров, С.А.Боголюбова. Экономическая оценка инвестиций в развитие туризма. Уч. пос. .М.: Академия 2009.;
4. Зорин И.В., Каверина Т.П., Квартальнов В.А. Туризм как вид деятельности // Учебник. М.: ФиС. 2005. – 288с.;
5. Кабушкин Н.И. Менеджмент туризма: учебник / 6-е изд., стер. - Мн.: Новое издание, 2006. - 408 с.;
6. Квартальнов В.А. Туризм: Теория и практика: Избр. труды: В 5 т. - Т.4. Иностранный туризм. - М.: ФиС, 1998. – 312 с.;
7. Биржаков М.Б., Чудновский А.Д. Управление индустрией туризма России в современных условиях: уч.пособие. М.: КНОРУС, 2007. - 416 с.;
8. Тухлиев Н.Т., Абдуллаева Т. Менеджмент и организация бизнеса в туризме Узбекистана. -Т.: Гос. Науч. Изд. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi", 2006. - 386 с.;
9. Пардаев М.Қ. Туризмни режаслаштириш. Дарслик. Т.: "Иқтисод ва молия" 2008. – 262 б.;
10. Болтабоев М.Р., Тухлиев И.С., Сафаров Б.Ш., Абдухамидов С.А. Туризм: назария ва амалиёт" фанидан дарслик. – Т.: "Фан ва технология". 2018-412 б.;
11. Мухаммедов М.М., Рахматов Ф. Туризм соҳасида бозор муносабатларининг шаклланиши ва унинг тармоқ самарадорлиги кўрсаткичларига таъсири. //Сервис ва туризм: Бошқариш ва ривожлантириш муаммолари. Халқаро илмий-амалий анжуман материаллари. Самарқанд, 2007.;
12. Пўлатов М.Э., Мирзаев Қ.Ж., Султонов Ш.А., Шавқиев Э. Глобал иқтисодий ривожланиш (туризм иқтисодиёти). Ўқув кўлланима. Т.: Фан ва технология, 2018. – 296 б.;
13. Норчаев А.Н. Халқаро туризмни ривожлантиришнинг иқтисодий ўсишига таъсири. Иқт. фан. номз...дисс. 2004. – 120 б.;
14. Ҳамидов О.Ҳ. Ўзбекистонда экологик туризмни ривожлан-тиришини бошқариш механизмини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. Самарқанд, 2017.;
15. Тураев Б.Х. Организационно-экономические механизмы регионального туризма. - Т.:Фан, 2009.;
16. Алимова М.Т. Худудий туризм бозорининг ривожланиш хусусиятлари ва тенденциялари. Монография. Иқтисодиёт, - Тошкент, 2015. – 300 б.;
17. Рўзиев С.С. Ўзбекистон маданий туризм бозори ва унинг истиқболлари. Иқт. фан...дисс. – Тошкент, 2009.;
18. Норкулова Д.З. Ўзбекистонда социал туризм хизматларини ривожлантиришнинг ташкилий-иқтисодий механизмини такомиллаштириш. (Ph.D) фалсафа доктори. дисс. автореф Самарқанд, 2018.;
19. Алымов А.К. Қорақалпоғистон Республикасида экологик туризмни ривожлантиришнинг асосий йўналиш-лари ва истиқболлари. (Ph.D) фалсафа доктори.дисс.автореф Самарқанд, 2018.
20. Юсупов Н., Карабаев Ф. Теория и практика государственно-частного партнерства. Учебный модуль. Под.редак А.Э.Шайхова Ташкент, 2013/www.unp.uz
21. Джуманиязов У.И. Давлат-хусусий шерикчилиги асосида уй-жой қурилиши соҳасида корпоратив бошқарув механизмларини такомиллаштириш: и.ф.ф.д. ... дис. автореф. – Т.: ТДИУ, 2018. – 28 б.